

Maria Krauz, dr hab. prof. UR
Uniwersytet Rzeszowski

**Recenzja dorobku naukowego dr Beaty Żywickiej
ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego
w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo**

Sylwetka Habilitantki

Dr Beata Żywicka jest absolwentką filologii polskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Studia ukończyła w 1997 roku, uzyskując tytuł magistra na podstawie pracy dyplomowej zatytułowanej <<*Tolerancja*>> i słowa bliskoznaczne w polszczyźnie XIX i XX-wiecznej, przygotowanej pod kierunkiem profesora Jerzego Bartmińskiego. Pod jego kierunkiem przygotowała również rozprawę doktorską *Zmiany w językowym obrazie nazw wartości we współczesnej polszczyźnie* i w 2004 roku otrzymała tytuł doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo. Uzupełnione i rozszerzone interpretacje wartości zostały przedstawione w monografii *Miejsca i wartości. Zmiany w językowym obrazie przestrzeni we współczesnej polszczyźnie* (Lublin 2007).

Związana jest z dwiema uczelniami: z Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, bowiem prowadziła i prowadzi badania w zespole realizującym program badawczy „Zmiany rozumienia nazw wartości w latach 1990-2000” kierowanym przez prof. Jerzego Bartmińskiego oraz z Państwową Wyższą Szkołą Wschodnioeuropejską w Przemyślu, gdzie pracuje od 2005 roku na stanowisku starszego wykładowcy w Instytucie Humanistycznym, prowadząc zajęcia przede wszystkim z tekstologii, gramatyki współczesnego języka polskiego, historii języka polskiego, pragmatyki i komunikacji językowej.

Jest autorką 1 monografii, współredaktorką 3 monografii zbiorowych oraz 32 artykułów i haseł (publikowanych w czasopiśmie oraz tomach zbiorowych). Po uzyskaniu stopnia doktora znacząco powiększyła swój dorobek naukowy, ponieważ tylko 2 teksty zostały opublikowane przed doktoratem.

Ocena cyklu habilitacyjnego

Przedstawione do oceny osiągnięcie naukowe obejmuje cykl 11 artykułów zatytułowany *Semantyka nazw wartości kolektywnych w świetle badań ankietowych (wybrane zagadnienia)*. Podkreślić należy, że badania nad semantyką nazw wartości, stanowiących rdzeń każdej kultury, są ważne i potrzebne. Wiążąc się z sytuacją społeczną i polityczną, służą nie tylko do zilustrowania zmian systemu aksjologicznego, pozwalają również pokazać ich miejsce we współczesnej kulturze i sposób rozumienia przez różne generacje Polaków, szczególnie przez pokolenie młodsze – uczniów i studentów. Dr Beata Żywicka prowadzi te badania systematycznie od 1995 roku, doskonaląc swój warsztat metodologiczny, ukształtowany w pracach lubelskiego zespołu badawczego. Dzięki temu jej analizy semantyczne, obejmujące początkowo wartości przestrzenne (*dom, wieś, miasto, region i kraj*), wzbogacone zostały o narzędzia wykorzystywane w najnowszym prądzie metodologicznym – kognitywizmie. Habilitantka bowiem, analizując wartości kolektywne, włączyła do analiz językowe sposoby kształtowania wizji świata. Realizując cel badań, podjęła „próbę weryfikacji tezy o zasadności wykorzystania ankiety kognitywnej jako strategicznego narzędzia analizy zmienności znaczeniowej” (s. 3) wybranych do interpretacji kategorii: *społeczeństwa, narodu, ludu i państwa*.

Wybór tematu jest aktualny, dobrze uzasadniony i ważny. Habilitantka słusznie uważa wybrane kategorie nie tyle za nazwy wartości, ile nośniki wartości, ponieważ służą nazwaniu wspólnot będących ich wykonawcami i kreatorami, a jednocześnie (np. *państwo*) dbających o ich funkcjonowanie. Pokazanie wartości jako części rzeczywistości społecznej, analiza sposobu, w jaki zostały one wpisane w językowy obraz świata, próba uchwycenia zmian w ich semantyce oraz zrekonstruowanie „mentalnego” obrazu wartości kolektywnych są szczególnie istotne dziś, gdy dokonują się przeobrażenia w Polsce, Europie i świecie. Chcąc uzyskać zamierzone cele, słusznie wybrała antropologiczno-kognitywny punkt widzenia i szerokie ujęcie znaczenia zaproponowane przez Annę Wierzbicką. Pozwoliło jej to wpisać w semantykę słowa cechy kategoriale i stereotypowe, pokazać różnorodność znaczeniową słów i uwzględnić subiektywizm postrzegania pojęcia, co w efekcie przyniosło holistyczny językowo-kulturowy obraz omawianych kategorii.

Artykuły składające się na cykl, tworzą zwarty blok a Habilitantka dysponuje spójnym i precyzyjnym warsztatem naukowym, bardzo dobrze scharakteryzowanym w autoreferacie. Jej sposób opisanie przedmiotu analizy, motywów odrzucenia koncepcji strukturalno-funkcjonalnych, uzasadnienie przyjęcia filozoficznych koncepcji znaczenia, koncepcji

drabiny aksjologicznej Schelera czy metod wypracowanych przez Jerzego Bartmińskiego zdradzają, że Beata Żywicka jest językoznawcą dojrzałym i dobrze przygotowanym do prowadzenia prac naukowych.

Dogłębna znajomość źródeł oraz solidna podstawa materiałowa to kolejne cechy charakteryzujące jej badania. Autorka prac analizuje trzy typy danych dane systemowe, tekstowe i ankietowe, uważając te ostatnie za cenne źródło aktualnych informacji, ale jednocześnie mając świadomość tego, że dane zebrane w ten sposób nie są obiektywne, gdyż ankietowani wiedzą, że są poddawani badaniu. O ankiecie jako narzędziu i metodzie badawczej szczegółowo pisze w artykule otwierającym cykl zatytułowanym *O badaniach ankietowych nazw wartości we współczesnym języku polskim* (2014), przygotowanym wspólnie z Małgorzatą Brzozowską. Przydatność metody ankietowej została sprawdzona przy analizach ankiet ASA 1990 i ASA 2000 przeprowadzonych przez zespół lubelski w ramach badań nad słownictwem aksjologicznym, a badana grupa liczyła ponad 1000 respondentów. Praca i doświadczenie zdobyte w tym zespole uprawnia Ją do uznania ankiety za metodę nie tylko ilościową (dane liczbowe), ale także jakościową, pozwalającą zbadać zmienność semantyczną nazw wartości i zmiany zachodzące w otaczającej rzeczywistości.

Cztery teksty dotyczą analizy pojęcia *społeczeństwo* traktowanego dzięki sieci wzajemnych relacji semantycznych jako podstawa kolekcji tworzonej z *narodem, ludem i państwem*. Wszystkie teksty mają co prawda podobne wprowadzenia teoretyczne, ale analiza porównawcza w źródłach leksykograficznych, a szczególnie w świetle danych tekstowych prowadzi do różnych konstatacji. Stałą cechą jest to, że społeczeństwo to grupa ludzi tworząca wspólnotę i jedność. Jednak – jak wynika z badań dr Beaty Żywickiej - po transformacji ustrojowej uaktywnia się społeczeństwo obywatelskie i pluralistyczne, a także dialogiczne. Z jednej strony ujawniają się więzi solidarności, tolerancji, współpracy, z drugiej widać osłabienie relacji spowodowane konkurencją, lękiem przed utratą pracy, poczuciem obniżenia pozycji. Z kolei wielość wariantów społeczeństwa w dyskursie publicznym wiąże się w przyjmowanym przez użytkowników języka punktem widzenia, co w opinii Habilitantki przynosi obraz społeczeństwa uległego – w dyskursie prawicowym, stojącego na straży demokracji i prawa – w dyskursie liberalno-demokratycznym, czy biednego w dyskursie lewicowym. Uzupełnieniem analizy jest procentowe zestawienie cech społeczeństwa (według ankietowanych w latach 1990 i 2000), potwierdzające obserwacje badaczki, że w sferze jądrowej znaczenia nie zaszły zmiany: społeczeństwo to grupa ludzi, stanowiąca jedność.

Podobne parametry, chcąc obserwować zmiany z punktu widzenia społecznego i narodowego, bierze pod uwagę dr Beata Żywicka, opisując konceptualizację narodu (3

teksty). We wszystkich trzech artykułach Habilitantka wykorzystuje (i powtarza) te same badania empiryczne przeprowadzone wśród studentów, które składają się na obraz „prawdziwego” NARODU, ale uzupełnia je nowymi danymi. Najwyżej oceniam artykuł zatytułowany *Obraz narodu w dyskursie publicznym po roku 1989* (2015). Ma najbogatszą bazę materiałową (dane systemowe, ankietowe oraz tekstowe, wyekscerpowane z prasy i audycji radiowych), dzięki czemu udało się Autorce omówić relacje między pojęciami *naród*, *społeczeństwo*, *państwo*, uchwycić zmiany, jakie zaszły w świadomości młodego pokolenia Polaków, ustalić hierarchię cech w latach 1990, 2000 i 2010 oraz odnotować znaczące zmiany w obrazie tego pojęcia. Najbardziej interesujące przesunięcia ujawniły się w dyskursie prasowym (w aspekcie społecznym, ideowym i narodowościowym). Pozostałe dwa teksty nie wnoszą już nowych ustaleń.

Uzupełnieniem analiz w cyklu jest obraz ludu w polskim współczesnym dyskursie publicystycznym. Dr Beata Żywicka nie porównuje pojęć *naród* i *lud*, ale starannie omawia eksponenty semantyczne słowa na podstawie definicji słownikowych. Wyjaśnia także różnorodne relacje znaczeniowe oparte na synonimii, antonimii i kolekcji, co pozwala jej dowiedzieć, że wiązki cech składających się na znaczenie *ludu* tworzą zespół wewnętrznie uporządkowany i zhierarchizowany. A analiza przykładów zebranych z wypowiedzi publicystycznych prowadzi ją do wniosku, że w rezultacie przemian politycznych, gospodarczych i kulturalnych nastąpiło zauważalne przesunięcie znaczenia (co jest zresztą zgodne z wynikami badań ankietowych).

Dopełnieniem cyklu poświęconego wartościom kolektywnym są dwa teksty, w których analizowane jest słowo *państwo*. Habilitantka zastosowała tę samą metodę badawczą, której celem jest pokazanie rozumienia nazwy oraz rozpoznanie czy uchwycenie modyfikacji znaczeniowych. Analizując wyniki danych ankietowych, uporządkowała cechy współtworzące obraz państwa w opinii studentów lubelskich uczelni. W artykule *Obraz państwa w oczach młodych Polaków po roku 1989 (na materiale ankietowym)* (2017) umieściła dodatkowo wyniki badań z roku 2010, co pozwoliło pokazać, że co prawda niepodważalny jest obraz państwa jako niezależnej, niezawisłej i suwerennej organizacji, ale ostatnie badania pokazują ewolucję w kierunku wizerunku idealnego.

Oceniając dorobek naukowy Dr Beaty Żywickiej, chcę podkreślić, że analizy oparte są na solidnej podstawie materiałowej, dobrze udokumentowanej i starannie opracowanej. Habilitantka interpretuje nie tylko wypowiedzi powtarzające się, ale także okazjonalne, aby precyzyjnie zdiagnozować modyfikacje znaczenia. Mimo wykorzystania tej samej metody,

pozwalającej na pełną i porównywalną analizę jakościową i ilościową, widoczny jest także systematyczny rozwój oraz doskonalenie warsztatu badawczego. Wybrane kategorie omówione są w sposób wyczerpujący, a Habilitantka przedstawiła wiele nowych ustaleń. Postawione tezy są dobrze sformułowane i uzasadnione, a artykuły tworzą wzajemnie uzupełniający się cykl i układają się w logiczną całość.

Ocena dorobku naukowego poza cyklem

Lektura artykułów umieszczonych poza cyklem nawiązuje bezpośrednio do nurtu badań nad językiem wartości i potwierdza stałe zainteresowania naukowe autorki. Część tekstów (artykułów słownikowych) silnie wiąże się z rozprawą doktorską, w której zanalizowane zostały pojęcia *dom*, *wieś*, *miasto*, *region* i *kraj*. Z tego powodu nie podlegają one ocenie, choć wnioski Habilitantki są cenne. Wykazała, że podobieństwo między wymienionymi wartościami polega na przypisaniu im dwu- lub trójwymiarowości oraz że komponenty znaczeniowe „są porządkowane i struktrowane przez użytkowników języka, a sam proces struktrowania jest zdeterminowany przez punkt widzenia mówiącego, przyjęty przez niego model rzeczywistości i wiedzę o świecie”. Ocenie nie może podlegać również (ponieważ został powtórzony) artykuł będący przedrukiem pierwszego rozdziału monografii doktorskiej *Wartość we współczesnej myśli filozoficznej i humanistycznej* (2007).

W związku z tym na uwagę zasługują teksty przygotowane i opracowane po doktoracie. Są to przede wszystkim hasła opublikowane w raporcie z badań empirycznych *Język – Wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce* (2006), w których opracowane zostały miejsca charakterystyczne, uznawane przez Habilitantkę za „swoiste symbole lokalistyczne, związane z historią Polski” (s. 27), czyli *Podhale*, *Śląsk*, *Mazowsze*, *Pomorze*, *Kresy*, *Wielkopolska*. Z badań wynika, że wykazują one dużo większą stabilność znaczeniową niż inne wartości. Uzupełnieniem analiz jest obraz ważnej wartości narodowej i europejskiej – *sprawiedliwości*. Zarówno warsztat metodologiczny, sposób interpretacji, jak i wnioski zdradzają język i styl Habilitantki oraz łączą się w spójną całość z pozostałymi omówieniami.

Nieco inną tematykę, związaną z językiem młodego pokolenia, podjęła w artykule <<Bo to się teraz zrobiło modne>>, czyli o zachowaniach językowych współczesnej młodzieży na tle potocznej odmiany języka (2010), ale wyniki obserwacji oparte były również na badaniach ankietowych przeprowadzonych wśród uczniów gimnazjum reprezentujących dwie różne społeczności: wiejską i miejską.

Docenić należy także prace redakcyjne dr Beaty Żywickiej. Jest współredaktorką trzech tomów zbiorowych. Dwa z nich to czas współpracy w ramach międzynarodowego zespołu badawczego, który realizował grant „Metody analizy językowego obrazu świata w kontekście badań porównawczych” pod kierownictwem Jerzego Bartmińskiego (lata 2012-2015). Teksty w obu monografiach opracowali językoznawcy z 10 krajów. Trzecia praca zbiorowa jest również wynikiem współpracy prowadzonej w ramach projektu EUROJOS; w tomie opublikowane zostały artykuły z konferencji inaugurującej cykl spotkań.

Krokiem w kierunku doskonalenia umiejętności recenzenckich jest omówienie pierwszego rocznika nowo wydanego pisma naukowego „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej” (2011), a zainteresowania *oral history* nie są Jej obce, ponieważ Beata Żywicka prowadziła zajęcia związane w polskimi badaniami nad historią mówioną w PWSW w Przemyślu.

Ocena działalności dydaktycznej, organizacyjnej i popularyzatorskiej

Z uznaniem należy odnieść się do pozostałych sfer działalności Habilitantki. Swoje badania prezentowała na międzynarodowych i ogólnopolskich konferencjach naukowych organizowanych przez różne ośrodki w kraju, m.in. UMCS w Lublinie, Akademię Humanistyczno-Ekonomiczną w Łodzi, Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Uniwersytet Zielonogórski, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Uniwersytet Rzeszowski. Uczestniczy w pracach międzynarodowego zespołu badawczego EUROJOS, współpracuje z językoznawcami z innych krajów w ramach Komisji Etnolingwistycznej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów. Już w czasie studiów doktoranckich uczestniczyła w projektach badawczych, którymi kierował profesor Jerzy Bartmiński. Bierze udział w przygotowaniu haseł do *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*, koordynując prace dwóch zespołów badawczych, pracujących na hasłach SPRAWIEDLIWOŚĆ I NARÓD. Jej działalność naukowa została nagrodzona - otrzymała nagrodę I stopnia Rektora Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Docenić należy także działalność popularyzatorską i współpracę ze środowiskiem, które prowadzi Habilitantka w macierzystej uczelni. W ramach Dni Otwartych Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu wygłasza dla uczniów szkół średnich wykłady dotyczące ciekawych zjawisk we współczesnym języku polskim, przygotowuje teksty dyktanda, prowadzi warsztaty promujące kulturę żywego słowa. W okresie wakacyjnym prowadzi zajęcia z języka polskiego dla obcokrajowców w ramach

Międzynarodowej Szkoły Letniej Kultury i Języka Polskiego organizowanej w Przemyślu. Angażuje się w promowanie języka i kultury na Ukrainie, prowadząc warsztaty dla uczniów szkół średnich z Równego, Tarnopola i Chmielnickiego.

Na uczelni przemyskiej jest członkiem Rady Programowej w Instytucie Humanistycznym, a od 2017 roku pełni funkcję przewodniczącej Instytutowej Komisji do Spraw Jakości Kształcenia.

Habilitantka ma również doświadczenie dydaktyczne. Dr Beata Żywicka pracuje w PWSW w Przemyślu od 2005 roku, prowadząc na kierunku *filologia polska* różne zajęcia: wykłady, ćwiczenia, konwersatoria i warsztaty. Była promotorem 72 prac licencjackich i recenzentem 15 rozpraw. Powierzano jej także wielokrotnie funkcję opiekuna roku.

Konkluzja

Przedstawiony do oceny dorobek naukowy dr Beaty Żywickiej oraz działalność popularyzatorska, dydaktyczna i organizacyjna stanowią wystarczającą podstawę do uzyskania stopnia doktora habilitowanego w rozumieniu Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki. Dorobek Habilitantki jest spójny, systematycznie pomnażany i oparty na starannie zgromadzonym materiale badawczym. Jego głównym filarem są badania ankietowe, które wymagają systematycznej i intensywnej pracy. Ukształtowany – dzięki pracy zespołowej – jest również warsztat metodologiczny Habilitantki, która do badań danych systemowych i tekstowych konsekwentnie włącza badania ankietowe. Ich podstawą jest typ ankiety otwartej, kognitywnej, co pozwala na nowatorskie i całościowe opisanie zmian znaczeniowych kategorii kolektywnych.

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia, wyrażam pozytywną opinię o dorobku naukowym Habilitantki i wnioskuję do Komisji Habilitacyjnej – a za jej pośrednictwem do Rady Kolegium Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Rzeszowskiego – o nadanie dr Beacie Żywickiej stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo.

Manie Kulmiz
Rzeszów, 25. 05. 2020r